

УДК 330.34: 371

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.82>

ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Бліхар М.М.,

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного
та інформаційного права,
Національний університет «Львівська політехніка»*

Матвієнко Я.В.,

*здобувачка вищої освіти 3 курсу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»*

Бліхар М.М., Матвієнко Я.В. Правові тенденції сучасного розвитку освіти в Україні.

Вказується, освіта будь-якої країни є відображенням найголовніших її цивілізаційно-культурних ознак та особливостей, забезпечує поєднання національних традицій з релевантними інноваціями – як виробленими всередині неї, так і запозиченими ззовні. Основним завданням національної системи освіти є всебічний розвиток людини, як особистості й найбільшої цінності суспільства.

Адміністративно-правове регулювання в галузі освіти в Україні є ключовим аспектом загального правового регулювання в цій царині. У сучасних умовах адміністративно-правове регулювання у сфері освіти стикається з різноманітними викликами, серед яких швидкі технологічні зміни, соціокультурні й економічні трансформації, що вимагає постійного удосконалення правових механізмів та врахування позитивних і негативних аспектів і тенденцій розвитку освітньої галузі. Постійне оновлення й адаптація правових норм і механізмів адміністративного регулювання є ключовими для забезпечення ефективної сучасної освітньої системи, яка відповідає потребам суспільства і сприяє сталому розвитку країни. Головна мета цього регулювання – забезпечити формування й реалізацію ефективної державної освітньої політики для прогресивного розвитку особистості, суспільства, нації й держави, а також захисту національних інтересів України. На основі вищезазначеного, стверджується, що адміністративно-правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив на суспільні відносини у сфері діяльності органів державної влади. Цей вплив здійснюється за допомогою методів та заходів владно-розпорядчого характеру, визначених у нормах адміністративного права. Відзначається, що кожна країна має власну модель управління

та фінансування освіти, з притаманними їй перевагами та недоліками. Модель України наразі знаходиться в процесі реформування, шукаючи баланс між централізованим та децентралізованим підходами. Досвід європейських країн може стати цінним джерелом знань та прикладів для розробки ефективної стратегії управління освітою, яка відповідатиме потребам та особливостям нашої країни. Обґрунтовано, що система освіти має відкритий характер, що означає можливість вільного вибору напряму навчання відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів громадян.

Ключові слова: освіта, правові тенденції, адміністративно-правове регулювання, євроінтеграція, правові відносини.

Blikhar M.M., Matviienko Ia.V. Legal trends of modern education development in Ukraine.

It is indicated that the education of any country is a reflection of its most important civilizational and cultural features and characteristics, provides a combination of national traditions with relevant innovations - both developed within it and borrowed from outside. The main task of the national education system is the comprehensive development of a person as an individual and the greatest value of society.

Administrative and legal regulation in the field of education in Ukraine is a key aspect of general legal regulation in this area. In modern conditions, administrative and legal regulation in the field of education faces a variety of challenges, including rapid technological changes, socio-cultural and economic transformations, which require constant improvement of legal mechanisms and consideration of positive and negative aspects and trends in the development of the educational sector. Constant updating and adaptation of legal norms and mechanisms of administrative

regulation are key to ensuring an effective modern education system that meets the needs of society and contributes to the sustainable development of the country. The main goal of this regulation is to ensure the formation and implementation of an effective state educational policy for the progressive development of the individual, society, nation and state, as well as the protection of the national interests of Ukraine. On the basis of the above, it is claimed that administrative and legal regulation represents a purposeful influence on social relations in the sphere of activity of state authorities. This influence is carried out with the help of methods and measures of a power-administrative nature, defined in the norms of administrative law. It is noted that each country has its own model of education management and financing, with its own advantages and disadvantages. Ukraine's model is currently in the process of reforming, seeking a balance between centralized and decentralized approaches. The experience of European countries can become a valuable source of knowledge and examples for the development of an effective education management strategy that will meet the needs and characteristics of our country. It is substantiated that the education system has an open nature, which means the possibility of freely choosing the direction of study in accordance with the individual abilities and interests of citizens.

Key words: education, legal trends, administrative and legal regulation, European integration, legal relations.

Постановка проблеми. Освіта будь-якої країни є відображенням найголовніших її цивілізаційно-культурних ознак та особливостей, забезпечує поєднання національних традицій з релевантними інноваціями – як виробленими всередині неї, так і запозиченими ззовні. Основним завданням національної системи освіти є всебічний розвиток людини, як особистості й найбільшої цінності суспільства. Це означає розвиток її талантів, інтелектуальних і фізичних здібностей, а також формування моральних цінностей. Держава гарантує кожній особі вільний розвиток особистості. Крім того, вона «забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1].

Держава забезпечує доступ до освіти шляхом розвитку різноманітної мережі навчальних закладів, які мають різні форми власності, зокрема державну й комунальну, доступ до наукових

установ і закладів післядипломної освіти. Система освіти має відкритий характер, що означає можливість вільного вибору напряму навчання відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів громадян. Навчання може здійснюватися в різних формах, враховуючи очну (денну), вечірню, заочну (дистанційну), а також можливість проходження екстернату й педагогічного патронажу. Освітній процес, який забезпечує держава, має бути спрямований на:

- формування усвідомленої особистості, яка відчуває свою належність до українського народу й сучасної європейської цивілізації;

- збереження й поглиблення українських культурно-історичних традицій, виховання поваги до національних цінностей, української мови, а також до історії й культури всіх корінних народів і національних меншин, що проживають в Україні;

- виховання громадянина з демократичним світоглядом, який поважає громадянські права і свободи, шанує традиції, культуру і віросповідання;

- формування сучасного світогляду в дітей і молоді, розвиток їхніх творчих здібностей і навичок самостійного навчання й дослідження;

- підготовка кваліфікованих фахівців, здатних до творчої праці і професійного зростання;

- створення умов для розвитку обдарованих дітей і молоді;

- підтримка дітей та молоді з особливими потребами;

- стимулювання інтересу молоді до здорового способу життя, розвиток дитячого і юнацького спорту, туризму;

- етичне й естетичне виховання.

Освітній процес в Україні ґрунтується на таких засадах: доступність освітніх послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього статусу чи соціального походження; забезпечення рівних умов для розвитку здібностей і талантів кожної особи; гуманізм, демократія і підтримка загальнолюдських цінностей у навчальному процесі; зв'язок зі світовою й національною історією, культурою і традиціями; незалежність освіти від політичних, громадських і релігійних впливів; науково-орієнтований і світський характер освіти; інтеграція з науковими й виробничими сферами; гнучкість і відкритість системи освіти до змін; єдність системи освіти й безперервність навчального процесу. З огляду на це **мета дослідження** полягає у вивченні правових тенденцій сучасного розвитку освіти в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Деякі дискурсивні положення, що були здійснені в межах дослідження обраної теми, відображені у публікаціях як вітчизняними так і зарубіжними науковцями все ж таки підтверджуються актуальність обраної тематики. Серед таких вчених:

Галунько В., Городецька І., Матвійчук А., Харитонова О., Федорова К. та ін. Проте, попри наявність чималої кількості досліджень задекларованої проблеми, все ж таки необхідно констатувати відсутність чіткого системного аналізу саме правових тенденцій сучасного розвитку освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державне управління і громадське самоврядування в освіті взаємодіють задля забезпечення ефективного функціонування освітньої системи. Освітня сфера є складним інститутом, що регулюється нормами різних галузей права. Проте основне правове регулювання в освіті зазвичай здійснюється нормами адміністративного права.

Адміністративно-правове регулювання, будучи невід'ємною складовою загальної системи правового регулювання, характеризується значною варіативністю у тлумаченні його сутності та принципів. Наприклад, В.Ю. Петрова та А.А. Семенов визначають його як виконавчо-розпорядчу діяльність державних організацій, наділених державно-владними повноваженнями, спрямовану на стабілізацію суспільних відносин шляхом прийняття нормативно-правових актів та забезпечення їх виконання [5, с. 122]. На думку В.І. Теремецького, адміністративно-правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив державних правових норм, що слугують інструментами для реалізації прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави у суспільних відносинах. Цей вплив спрямований на встановлення та підтримання правопорядку, а також на охорону та розвиток в інтересах суспільства і держави [6, с. 61]. О.І. Харитонова зауважує, що адміністративно-правове регулювання суспільних відносин – це встановлення державою певних правил поведінки, пов'язаних з виконанням органами виконавчої влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері господарювання [7, с. 76]. Вчена наголошує, що адміністративно-правові норми, що регулюють певні суспільні відносини, належать до категорії юридичних правил поведінки, які володіють загальними ознаками, характерними для всіх правових норм. При цьому вони мають свою специфіку, яка не суперечить загальним принципам права та не змінює структуру, притаманну будь-якій правовій нормі [8, с. 21]. В.В. Галунько та О.М. Єщук розуміють адміністративно-правове регулювання як цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [9]. В.О. Заросило, І.О. Ієрусалімова, І.О. Ієрусалімов, П.М. Павлик, Ж.В. Удовенко,

С.Ю. Любімова вказують на те, що адміністративно-правове регулювання відрізняється від інших видів правового регулювання тим, що воно ґрунтується на нормах адміністративного права. Ці норми мають особливий об'єкт впливу – суспільні відносини, які регулюються адміністративним правом. Крім того, адміністративно-правові норми часто визначають порядок застосування норм інших галузей права, що робить їх важливим інструментом правового регулювання [10, с. 102-103].

Той факт, що відносини у сфері освіти регулюються адміністративним правом, підтверджує нерозривний зв'язок між державою і її громадянами в процесі здобуття освіти. Цей зв'язок проявляється у формуванні й реалізації нормативно-правових актів, що регулюють освітню діяльність, у добровільності здобуття вищої освіти одночасно з обов'язковим здобуттям середньої освіти та у впровадженні загальнонаціональних освітніх програм. Базовим законодавчим актом у сфері освіти є Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, який «регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти» [2].

Водночас, з огляду на різноманітність освітніх відносин, на законодавчому рівні прийнято низку спеціальних актів у сфері освіти. Зокрема, дошкільна освіта регулюється Законом України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року, загальна середня освіта – Законом України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року, професійно-технічна освіта – Законом України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 року, а вища освіта – Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року. До слова, останній Закон «встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [3].

Окрім законів, сферу освіти регулюють також інші нормативно-правові акти: укази Президента України, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, а також накази Міністерства освіти України. Ці акти встановлюю-

ють основні напрями розвитку й реформування освіти, визначають правовий статус суб'єктів освітньої діяльності і детально регулюють відносини у цій сфері. Державна освітня політика часто відображається в концепціях, доктринах, програмах і стратегіях, які затверджуються нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України. «Сьогодні освітній процес у нашій державі відбувається під звуки сирен, часто – під звуки обстрілів. Дехто взагалі втратив можливість навчатися. Війна, вимушена міграція, з одного боку, і глобалізація та євроінтеграція, з іншого, – усе це вимагає змін у підходах до освіти і науки» [11]. Система управління освітою потребує модернізації, що передбачає оновлення підходів, методів та моделей. У цьому контексті корисно проаналізувати досвід розвинених країн, де система освіти вже досягла високого рівня. З метою кращого розуміння функціонування освітніх систем в Європі, на нашу думку, варто дослідити досвід таких країн, як Норвегія, Іспанія та Велика Британія.

Система освіти Норвегії, що ґрунтується на трьох фундаментальних принципах: демократії, рівності та доступності, здобула світове визнання. Держава гарантує всім громадянам право на якісну освіту, незалежно від їхнього походження чи місця проживання. Ці принципи реалізуються завдяки чітко структурованій системі управління, що поєднує централізований контроль з децентралізованим прийняттям рішень. Одним із ключових аспектів норвезької моделі є децентралізація повноважень. Муніципалітети та шкільні ради наділені значною автономією у вирішенні питань, пов'язаних з організацією навчального процесу та розподілом ресурсів. Такий підхід дає змогу враховувати особливості та потреби конкретних місцевих громад та шкіл, роблячи систему більш гнучкою та адаптивною до мінливих умов. Управління освітою в Норвегії здійснюється на трьох рівнях: центральний, регіональний та муніципальний. Центральний рівень представлено Норвезьким парламентом, урядом та Міністерством освіти та досліджень, що визначають стратегію та загальні рамки освітньої системи, охоплюючи всі етапи, від дошкільної до вищої освіти. На цьому рівні розробляється національна освітня політика, що ґрунтується на чинному законодавстві. Регіональний рівень представляють регіональні органи влади, що відповідають за нагляд та підтримку старших шкіл, забезпечуючи їхні потреби та ресурси. Муніципальний рівень утворюють муніципалітети, які беруть на себе відповідальність за заклади дошкільної освіти, початкові та середні школи на своїй території. Вони забезпечують фінансування, організують роботу шкіл та гарантують їхнє функціонування. Варто зазначити, що середня освіта в Норвегії переваж-

но представлена державними школами (близько 93%). Шкільна система поділена на три етапи: початкова школа (Barneskole, 6-13 років), середня школа (Ungdomsskole, 13-16 років) та старша школа (Videregående skole, 16-19 років). Ця чітка структура управління та розподіл повноважень забезпечує ефективне функціонування освітньої системи Норвегії, гарантуючи якісну освіту для всіх громадян на всіх рівнях [12]. Збалансована система управління освітою в Норвегії, що поєднує централізоване регулювання з децентралізованим прийняттям рішень, забезпечує її високу ефективність та здатність відповідати потребам суспільства.

Іспанія гарантує державний характер освіти, відповідно до La Ley Orgánica de Educación (Головний закон освіти). Освіта розглядається як найважливіший громадський обов'язок і повинна бути доступною для всіх. Базова освіта поділяється на початкову та середню і триває 10 років. Головний закон освіти також визначає організацію дошкільної, середньої, вищої та освіти для дорослих [13]. La Ley Orgánica de Educación окреслює аспекти функціонування навчальних закладів, підкреслюючи важливість їхньої ефективності та автономії. В законі чітко визначені повноваження шкільних рад і педагогів, а також заохочується активна участь учнів та батьків у навчальному процесі. Загалом, система освіти Іспанії спрямована на всебічний розвиток особистості, виховання цінностей, критичного мислення, роблячи акцент на набутті компетенцій, необхідних для подальшого навчання, працевлаштування та формування активної громадянської позиції.

У Великій Британії діє ринкова модель управління шкільною освітою з 1988 року. Держава виділяє кошти на навчальні заклади за формулою, що враховує кількість учнів та їхні потреби. Школи отримують більше коштів за учнів з низькими показниками успішності та/або з особливими потребами. Батьки й учні мають право обирати школу, що стимулює заклади до покращення якості освіти та розширення спектра послуг. Система освіти складається з державного та приватного секторів. Варто зазначити, що в країні переважає державний сектор, де значний вплив мають місцеві органи влади. Держава регулює процес освіти за допомогою фінансування, оподаткування та законодавства. Управління системою на центральному рівні здійснюють два відомства: Департамент освіти та Департамент у справах бізнесу, інновацій і навичок. Департамент освіти, відповідно до своїх повноважень, здійснює стратегічний контроль та визначає основні цілі та методи їх досягнення. Департамент у справах бізнесу, інновацій і навичок, в свою чергу, має широкі повноваження в сфері економічного зростання та відповідає за

деякі аспекти освітньої сфери [14]. В Британії паралельно існують державні (State Schools) та приватні (Independent Schools) школи. Система ґрунтується на конкуренції між закладами, де фінансування залежить від кількості учнів.

Освітні системи країн Європейського Союзу, попри спільні цілі та прагнення, зберігають свою унікальність.

Зауважимо, що євроінтеграційні прагнення України, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, приєднання до Болонського процесу свідчать про те, що і правове регулювання освітнього процесу в Україні спрямовується на консолідацію з європейською правовою системою в галузі освіти. Болонська декларація є міжнародним актом про узгодження вимог, критеріїв і стандартів національних систем вищої освіти. Болонська декларація, до якої Україна приєдналася 2005 року, має на меті консолідацію Європейського простору вищої освіти. Для створення й поширення європейської системи вищої освіти у світі були визначені такі основні цілі:

- встановлення загальної системи порівнянних рівнів освіти;
- впровадження двох основних циклів вищої освіти;
- створення системи кредитів;
- підтримка мобільності студентів, викладачів, дослідників й адміністративного персоналу;
- забезпечення європейської співпраці для покращення якості освіти;
- просування європейських стандартів вищої освіти, зокрема в розробці освітніх програм, міжінституційному співробітництві, мобільності, інтегрованості освітніх програм і досліджень.

У декларації визначено завдання щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти, досягнення більшої сумісності й порівнянності між системами вищої освіти.

Україна є учасницею Конвенції ЮНЕСКО з подолання дискримінації в освіті від 14 грудня 1960 року. Згідно зі ст. 1 цієї Конвенції, під дискримінацією розуміється позбавлення будь-якої особи чи групи осіб доступу до освіти; обмеження будь-якої особи чи групи осіб освітою нижчого рівня; створення або підтримка окремих освітніх систем або закладів для осіб чи груп осіб; створення у сфері освіти будь-якій особі або групі осіб умов, несумісних з гідністю людини [4].

Висновки. Дослідивши адміністративно-правове регулювання державної політики у сфері освіти України, ми сформулювали його поняття як систему адміністративно-правових засобів, методів і форм, спрямованих на цілеспрямований вплив на державну освітню політику. Ме-

тою такого впливу є формування й реалізація освітньої політики з урахуванням потреб ефективного розвитку особистості, суспільства, нації й держави, а також забезпечення національних інтересів України й інтеграції освітньої галузі в міжнародний освітній і науковий простір.

Україна активно працює над євроінтеграцією у сфері освіти задля адаптації до європейських стандартів і набуття конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Впровадження європейських підходів до освіти сприяє створенню сучасної і якісної системи освіти, розвитку міжнародних партнерств і мобільності, а також підвищенню рівня знань і навичок українських громадян. Зусилля України в напрямку євроінтеграції у сфері освіти є важливим кроком на шляху до вдосконалення освітньої системи, її адміністративно-правового регулювання й забезпечення розвитку країни відповідно до європейських стандартів і цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
4. Конвенція з подолання дискримінації в освіті: міжнар. док. від 14.12.1960 / ЮНЕСКО. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text.
5. Матвійчук А. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 18. С. 121–124.
6. Городецька І.А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60–66.
7. Харитонова О.І. Сутнісні ознаки адміністративного права як галузі публічного права. У кн.: *Виконавча влада і адміністративне право; за заг. ред. В.Б. Авер'янова*. Київ: Ін-Юре, 2002. С. 76–83.
8. Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні: дис... канд. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 209 с.

9. Галунько В.В., Єщук О.М. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання. *Actual problems of corruption prevention and counteraction*. 2011. URL: <http://www.law-property.in.ua>.
10. Любімова С.Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 456 с.
11. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf>.
12. Максименко О. Децентралізація в освіті європейських країн: досвід Норвегії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 77–87.
13. Юрченко М. Розвиток шкільної освіти в Іспанії. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2010. № 3-4. С. 138–146.
14. Белова В.В. Система управління середньою освітою в Англії: дис. ... канд. Пед. наук: 13.00.01. Київ, 2021. 238 с.